

TOLLAL ÉS FAKANÁLLAL

Herman Ottóné Borosnyay Kamilla irodalmi, közéleti működése

Mlakár Zsófia

Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Absztrakt: Az 1900-as századforduló nagy érdeklődéssel övezett vitája a nőírók tevékenységéről, és ezzel szoros összefüggésben a nőkérdés adják ennek a tanulmánynak a fő szempontjait. A vizsgálat alapjául Herman Ottóné Borosnyay Kamilla versei, levelei és személyes megjegyzésekkel, újságkivágatokkal ellátott naplója szolgál. Az író női alkotással, női hivatással és a női művelődési és közéleti tevékenységgel összefüggő nézetei egy konzervatív, a családi életében és az alkotásban is hagyományos utakon járó egyéniséget mutatnak. Férje tudományos munkájának támogatása mellett a gyermekirodalom terén ő is alkotott, a társadalomért és az akár emberi, akár természeti értékek megóvásáért érzett felelőssége pedig határozott cselekvésre készítette. Elgondolkodtató, hogy nyomtatásra nem került versei, regénye élesebb önmegfigyelést és egy árnyaltabb látásmódot sejtetnek a nőkérdés területén is, mint eddig hittük.

Kulcsszavak: nőtörténet, emancipáció, nőírók, napló, társadalmi nem

„»Azt szeretem ebben az asszonyban, hogy fogja a tollat és megírja a verset jól, aztán fogja a főzőkanalat és megfőzi a vacsorát jól.« Ezt a kritikát az apám mondta rám, az apám, aki a versben talán tévedhetett, de a vacsorában soha.»¹

A 19. század közepétől komoly vitatéma, számos cikksorozat, esszé és tanulmány által feszegetett kérdés volt a nők közéleti, politikai, tudományos szereplése, megjelenése a munka világában. A nők kilépése a privát szféra: családi hivatás, az otthon keretei közül, számukra már egyre inkább kívánatos, de még sok ellenérzést is kiváltó, tömegessé váló jelenség volt a 19. század utolsó harmadától. Az urbanizáció és modernizálódás, a polgári életforma elterjedése nemcsak számos területen kínált erre lehetőséget, de össze is fonódott ezzel a folyamattal. Hogyan élte meg ezt hivatása és az egyre gyakoribbá, de még korántsem elfogadottá váló női alkotói részvétel szempontjából egy alapvetően hagyományos életformát élő tudós feleség a századforduló Magyarországon?

E rövid tanulmányban azokra a kérdésekre igyekeztem válaszolni, hogy vajon az írói néven főként Herman Ottónéként emlegetett Borosnyay Kamilla írói pályája hogyan viszonyul a századfordulón kialakult női alkotói utakhoz, stratégiákhoz, miként vélekedik

saját és nőtársai alkotói tevékenységéről és mindez hogyan függ össze a női hivatásról vallott elképzeléseivel? Segítségül hívtam folyóiratokban megjelent cikkeit, meséit, gyűjteményes kötetben megjelent novelláit, de verseit és naplójának bejegyzéseit is. A kutatás során kibontakozott az író nyilvánosan is vállalt, illetve csak utalásokban tetten érhető személyes véleménye a nőkérdésről, a női alkotásról és saját alkotáshoz fűződő viszonyáról.

Borosnyay Kamilla pályáját alapvetően meghatározta a családjától kapott értékrend, a 48-as őrnagy apa és az általa képviselt politikai közéleti nézetek. Az egyszerű birtokos, székely család a református püspök felmenő, Borosnyay Lukács János révén lépett a közélet és alkotás színpadára (SZINNYEI 1891, 1249). Kamilla édesapja nagyenyedi jogi tanulmányai után ügyvéd lett, bár igazi helyét Bem tábornok mellett találta meg hadbíróként, majd a szabadságharc bukása utáni hosszú kitérőt követően visszahelyezték hadbíró századosi rangjába.² Kézdivásárhelyen, 1846-ban született

1 Részlet Herman Ottóné Borosnyay Kamilla naplójából, szennycímlap mögé illesztett papírselesten. HOM Ltsz.78.17.1

2 Feljegyzések a Borosnyay családról. OSZK Kézirattár, Fond 178./16.

1. kép. Herman Ottó feleségével, Wartha Vince felvétele, 1885 körül. (HOM Ltsz. 70.48.15)

Fig. 1. Ottó Herman with his wife. (Photo by Vince Wartha, around 1885, HOM, Ltsz. 70.48.15)

Kamilla leánya tanítónői pályára lépett,³ de már jóval képzését megelőzően írni kezdett.⁴ Első, balul sikerült rövid házassága után a kolozsvári *Ellenzék* című napilap Tárca rovatában kezdett publikálni (ÚMIL 2000, 868). A hagyományos háztartásvezetési feladatok házassága felbontása után nem köthették le, és a magánéleti krízis is energiáit kreatív felhasználása irányába terelhették. Ekkor már azonban Nagyszebenben élt fivére, Oszkár házában, akivel később sem volt felhőtlen a viszonya. E keserves időszak tanulságai vezethették a döntéshez: szakmát szerez. Tanulmányait magánúton végezte, képesítését pedig a budapesti Magyar Kereskedelmi Állami Tanítónő Képezdében szerezte már 39 évesen, kitűnő eredménnyel. Ez az időszak jelentette Herman Ottóval szövődő kapcsolata kezdetét is.⁵ Az Ellen-

zékben megjelent cikkei révén keveredett a kolozsvári Erdélyi Múzeumnál dolgozó, kutató Herman Ottóval polémiába és a forrásokból kiolvashatóan ez vezetett a levélváltásoktól a mind gyakoribb találkozásokon át az 1885. július 26-án, a miskolci Avasi református templomban kötött esküvőhöz.

Ettől kezdve élete gyökeresen megváltozott, hiszen már egyszerre kellett háztartást vezetnie, bölcs asszonyisággal nyugalmas hátteret teremteni a nagy kutatónak és megélni a tudósfeleség írói ambícióit egy alapvetően konzervatív szellemi, lelki beállítottsággal. Ebben az összetett, kívülről kapott és belül is hordozott lehetőség és elvárás-rendszerben a Budapesten berendezkedő házaspár a Millennium környéki pezsgő szellemi és gazdasági életben sajátos utat épített. A következőkben igyekszem áttekinteni ezt a sajátos utat, amelyet Borosnyay Kamilla ebben az időszakban a közélet, az alkotás területén bejárt.

Borosnyay Kamilla működésének látható, forrásokban tükröződő nyomait kutatva az egyik legnyilvánvalóbb terület a civil életben való részvétele volt. Az egyik lehetőség a nyilvános cselekvésre a konzervatív női ideálképbe is szorosan beletartozó jótékonykodás egyesületi formája lehetett a korszakban. A jótékonykodás, mint hagyományosan elfogadott női tevékenység csak a kezdeteket jelentette, mert az 1860-as évektől egyre gyarapodó számban alakultak oktatási, képzési, munkához juttatást célzó női egyesületek (KÉRI 2008, 83). Ezek között kiemelkedő szerepet játszott az 1884-ben alakult Mária Dorothea Egyesület (Mária Dorottyá, József főherceg leányának védnöksége alá helyezett és így róla elnevezett szervezet), amely az idős tanítónők számára alapított otthont, illetve nyújtott egyfajta szakmai érdekképviseletet és szervezett képzéseket, előadásokat és alapított komoly könyvtárat a magasabb színvonalú tanítónői műveltség megalapozására (BORBÍRÓ–FÁBRI–SZARKA 2006, 307; KÉRI 2008, 82). Ennek az egyletnek az elnökségére kérték fel Borosnyay Kamillát is.⁶ Bár Kamilla egyesületi tevékenységéről sajnos nincsenek további információink, de a tény, hogy egy komoly nőképzéssel foglalkozó egyesület elnöki tisztségére kérték fel, már önmagában beszédes. A magukat eltartani kényszerülő, döntően középosztályhoz tartozó nők egyik lehetősége az érettségi megszerzésével és a felsőoktatás részleges nők előtti megnyitásával a tanítás volt. Tekintettel arra, hogy Kamilla maga is ezt a lehetőséget ragadta meg először, nagyon is tudatában volt az ügy fontosságának és levelezéséből tudhatóan teljesen azonosulni tudott az egyesület céljaival.

3 Borosnyay Kamilla keresztlevelének kivonata és háziipari munkatanítónői bizonyítványa. 1885. június 20. MTAK Ms 5251/361–363.

4 Bartha Miklós, az *Ellenzék* szerkesztőjének levele Borosnyay Kamillához 1880. szeptember 19-én. MTAK Ms 5251/402.

5 MTAK Ms 5251/454.

6 MTAK Ms 5251/506.

A közélet más területein működő egyletek is keresték fel hasonló kéréssel. Ilyen volt Pászthory Lászlóné Jankovics Cornelia által továbbított felkérés is a Kossuth Országos Nőegylet elnökségére.⁷ Az említett Pászthoryné, mint első alelnök kérte 1894-ben, a Kossuth halálát követően a liberális politikai gondolkodás és Kossuth emlékének ápolására létrejött egylet elnökségére. Nyilvánvaló, hogy a halála előtt férjével együtt Kossuthot Torinóban meglátogató Borosnyay Kamilla, mint a nagy politikust személyesen is ismerő és tisztelő, férje révén azonos politikai nézeteket valló, sőt könyvtárának megvásárlása ügyében személyesen is tevékenykedő (SOMLYÓI 1985, 211) író-elnökségi részvétele, személye, elismerést és megbecsülést jelentett volna az egyesület számára. Az elnökséget ugyan elutasította, de a kitűzött egyleti célt más úton határozottan támogatta, mint azt később részletesen kifejtem.

Ha nem is elnökségi tagként, de támogatóként, előadóként jelen volt a Budapesti Állatvédő Egyesület egyik felolvasóestjén is, ahol „Állati történetké” címmel írott rövid esszéjét olvasta fel az egyesület ülésén.⁸ Erről az eseményről tudósított a Budapesti Hírlap tárcája is, amely szépen méltatta az író-elnökségét: „Egy érdekes arcu kellemes szavú, jó tollú, szép bölgy [...] az erdélyi bérves hazai szépségeiből merített lelkesedéssel vette védelmébe az erdőket, mezőket dalosait, a levegő tollas fiait.”⁹

Szintén pártoló tagja volt a Csipkerózsza Magyar Fonals Házi-ipart Újjászervező és Támogató Egyesületnek, és a magyar ipar ügyének támogatójaként kérték fel a szervezet közgyűlésének megnyitására. Az elhangzott beszéd felhívás, érzékeny és értő helyzetelemzés a kivándorlással küszködő magyar társadalomról és a külföldi áru versenyével szemben tehetetlen magyar könnyűiparról.¹⁰ Látható tehát, hogy az író-elnökségét, szakmája, politikai nézetei vezették az egyleti élet olyan határterületeire, amelyek talán távolabb álltak a hagyományosan, nők számára kijelölt területektől az egyesületi életben, de szorosan kötődtek a századforduló főbb társadalmi-politikai kérdéseihöz.

Noha a század első évtizedeiben a nők többsége a kultúra területén még mindig inkább fogyasztóként volt jelen, a középfokú oktatás kiszélesedésével és a felsőfokú oktatás nők előtti megnyitásával a közép-és felső osztályok nőtagjai új foglalkozási területeken jelentek meg, így alkotóként is, egyelőre elenyésző, majd a századforduló után egyre növekvő számban. Az első

népszámlálás, amely már a kereső nőket foglalkozási csoportokra bontva vizsgálta, 398 író- és művésznőt jegyzett fel 1880-ban a mintegy 1 534 411 adózóként bejelentett nő között (CSOMA 2006, 201, 186). Egy évtizeddel később a magyar korona országaiban összesen a nők 0,3%-a dolgozott értelmiségi foglalkozásokban. Ez az arány 1910-ra a kereső nők 3 %-ra növekedett (KÉRI 2008, 133). A hagyományosan női pályák, mint a tanítónő, apáca, nevelőnő, bába, földműves, háziasszony, napszámos, mellett az orvosi pályán, a hivatalnoki munkakörökben, a bányászat, az ipar, a közlekedés, a média (hírlapírás, szerkesztés) és a művészetek különböző ágaiban (irodalom, szobrászat, festészet, iparművészet, zene) is egyre több nő jelentkezett (KÉRI 2008, 133).

A női szerepekről ekkorra Borosnyay Kamillának már határozott elképzelése volt, amelynek írásban is hangot adott. Álláspontja látszólag beleilleszkedett korának egyik meghatározó vonulatába, amely a nők részéről a hagyományosan elvárt, főként a privát szférára korlátozódó szerepvállalást tekintette helyesnek. Leveleit olvasva, de még inkább alkotói tevékenységét vizsgálva azonban azt láthatjuk, hogy inkább a századforduló hagyományos és a századelő újító elképzeléseinek határán álló, átmeneti, közvetítő (BORGOS 2007, 26) státusz jutott neki is osztályrészül.

Kamilla családjában az értelmiségi pálya diktálta szellemi háttér jó alapot jelentett (édesapja ügyvéd, egyik fivére, Oszkár pénzügyminiszteri tanácsos, másik testvére, Béla pedig főorvos volt) a tanulásra, bár a szakmai képzést nyerő fiatal nő alkotóvá válása nem volt magától értetődő. Író-elnökségét azon pályatársai véleményét osztotta jórészt, akik szintén igyekeztek intézményszerűsíteni, egyesületi keretek között a hazai nőképzés ügyét előmozdítani, íróként, tanárként, esetleg orvosként, illetve más értelmiségi pályán tevékenykedtek, de a női hivatás célját végső soron a családi otthonon, a biztos háttér megteremtésében, illetve a gyermekek felnevelésében látták.¹¹ Korának nőmozgalomban tevékenykedő alakjai, mint Beniczky Irma, vagy a Csáky Albinné szerkesztette, *A nőkérdés* címmel megjelent cikkválogatás több szerzője is, akik szintén a Mária Dorothea Egyesület tagjai voltak, egyértelműen a család, a háztartás és a nevelés feladatait állították a nők elé (KÉRI, 2008. 47). Tanulságos az első hazai női szerkesztő, egyben író, Szegfi Mórné Kánya Emíliának e tárgyban, *A nőről*

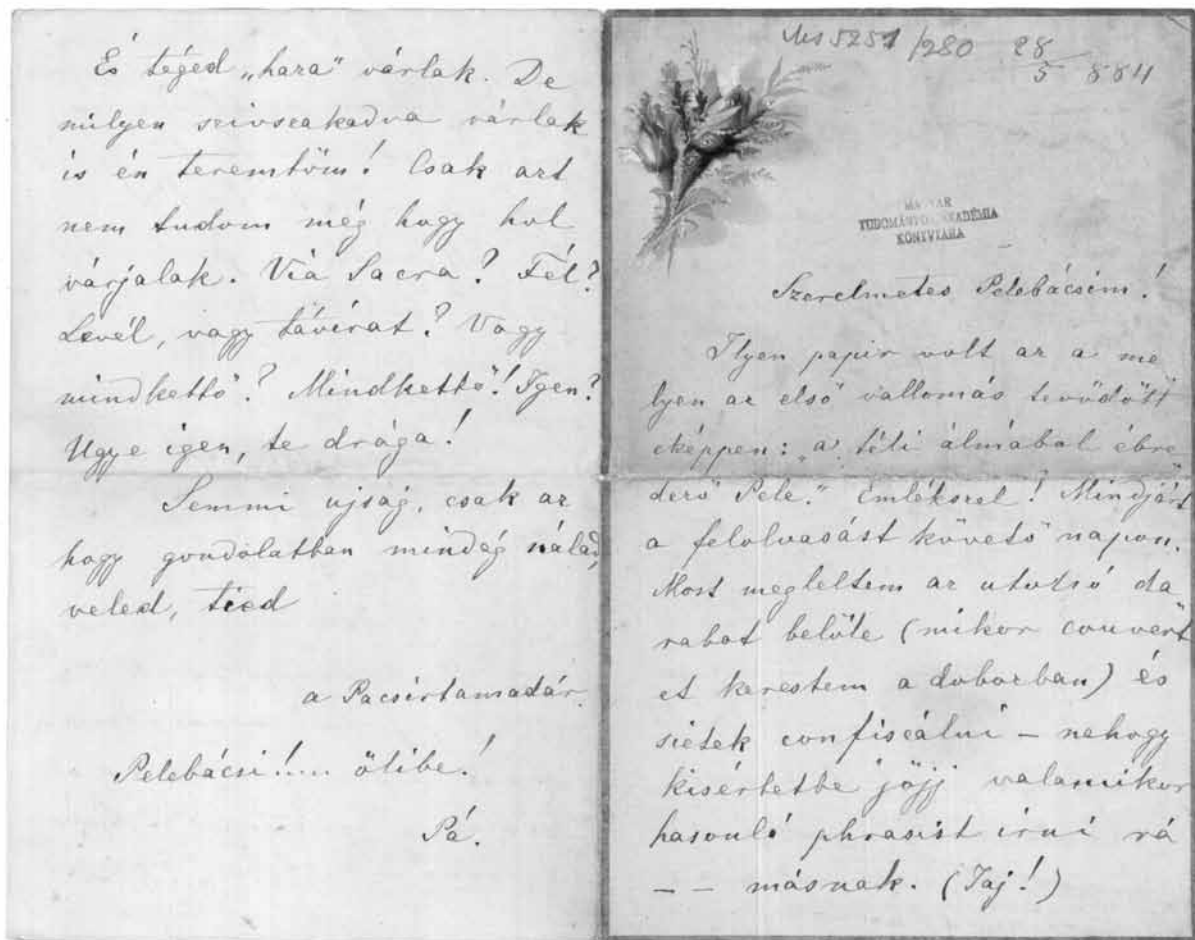
7 MTAK Ms 5251/489.

8 MTAK Ms 5251/21–23.

9 MTAK Ms 5251/7–8.

10 OSZK Kézirattár, Fond 178/11.

11 Saját szerepének értékelését édesapja sorain keresztül fogalmazza meg a tanulmány bevezető idézetében olvasható sorokban. Itt a nők családi szerepvállalása érezhetően erősebb az alkotói tevékenységénél. Egy másik, Kamillától származó levélrészlet is erről tanúskodik 1909-ből: MTAK Ms 5251/391.

2. kép. Borosnyay Kamilla levele Herman Ottónak, 1884. május 25. (MTAK Ms5251/280.)

Fig. 2. A letter by Kamilla Borosnyay to Ottó Herman, 25 May 1884. (MTAK Ms5251/280.)

címmel 1864-ben megjelent cikksorozatát áttekinteni. Ebben hangsúlyozza, hogy az igazán boldog nő minden alkotótevékenysége mellett is a családi élet után vágódik, abban teljesezhet ki (FÁBRI 1999, 311). E kiteljesedést azonban alapvetően a nők képzése kell, hogy elősegítse, amely vélemény mellett még a konzervatívabb álláspontú írónők, befolyásos társasági hölgyek nagy része is kiállt¹² (KÉRI 2008, 62). Teleki Blanka 1848-ban, az *Életképek* hasábjain megjelent cikkében, mielőtt az emancipációs mozgalom megindulna itthon, először kifejezetten a lelkiismeretes, korszerű nevelést tűzi ki célul, hogy megszülethessen a jövő, emancipálódó női nemzedéke¹³ (FÁBRI 1999, 227).

12 Madarassy Klotild kifejezetten a nők művelődési jogait tekintette az emancipációs törekvések céljaként, de attól már elhatárolódott, hogy akár politikai, akár a társadalmi élet más területeire kilépjenek nőtársai.

13 „Hatalmas téren áll a nő, felfogja helyzete egész fontosságát. Kezében a jövő nemzedék. A magánkörben, a családi élet oltáránál erőlyesen állni, kötelességét, mint honleány, anya lelkiismeretesen betölteni, ez most feladata.”

A századvég egyre erősödő vitái a nők munkavállalásával, képzésével és politikai jogaival kapcsolatban kárhoztatták a feminista (KÉRI 2008, 61–62) ideológia által eredményezett változásokat, amelyek elvonják eredeti hivatásuktól a nőket.¹⁴ A domináns, főként férfiak által uralt kultúra meghatározó véleménye volt ez, amelyet számos cikk, esszé, kritika és önálló tanulmánykötet szerzője hangoztatott.¹⁵ A komoly nemzetközi beágya-

14 A feminizmus terminológiáját illetően sokat változott a fogalomhasználat. A századfordulóig főként a nőemancipáció fogalmát használják a nőmozgalmak törekvéseire, és szűkebb értelemben vett, de szélesebb tömegekre vonatkozó, főként a művelődést érintő egyenjogúsítást értettek alatta. A századfordulótól változott a fogalom tartalma, mert egyre inkább a szűkebb körű és szellemi természetű törekvések összefoglaló elnevezése lett, amelyek ugyanakkor radikálisabb jogi formát öltő egyenjogúságot tűztek ki célul.

15 Itt elég csupán utalnunk arra, hogy a nők helyzetének alapvető változását előidéző felsőfokú oktatás megnyitásával szemben milyen erős ellenérveket fogalmaztak meg többen. pl.: Mihalkovics Géza, Herczeghy Mór, Somogyi Géza, Baboss László, idézi: MÜLLER 2006, 229.

zottsággal bíró hazai nőmozgalom, amely a női érdekeket képviselte, nem csupán a férfiak oldaláról kapott erős kritikát. A Kossuth köré épülő, függetlenségi politikai körök korabeli magyar nemzetépítési elképzeléseivel nehezen voltak összeegyeztethetőek a nőmozgalom által képviselt új irányok. Ebben pedig a nemzetköziségre támaszkodás csak az egyik ütközőfelület volt. A magyar nemzetépítés szempontjai, amelyek a nők számára egyelőre a családi élet és a jó hazafiak nevelésének körét jelölték ki elsődleges hivatásul, az oktatáspolitikai irányait is erősen befolyásolták (KERESZTY 2011, 20). A nőnevelés mérföldköveinek tekinthető leánygimnáziumok, majd az érettségi megszerzésével az egyetemek megnyitása 1896-ban, hosszú küzdelem eredménye volt, amely a nők sok generációjának, ezekben az átmenti időszakokban folytatott küzdelmén épült (KERESZTY 2011, 40).

Borosnyay Kamillát is erősen foglalkoztatta a nőkérdés és az egymásnak feszülő ellentétes vélemények nyomot hagytak naplójában, iratai között is megtaláljuk lapkivágatok formájában a kapcsolódó cikkeket.¹⁶ Leveleiben bár konzervatív álláspontja tükröződik, de az átmeneti időszak, amelyben élt, őt is kérdésekre és sajátos válaszokra ösztönözte. Feltűnő, hogy akárcsak az említett Csáky Albinné Bolza Anna,¹⁷ (KÉRI 2008, 48) maga is túlépett a hagyományos, nők számára kijelölt privát szféra mellett még megengedhető egyszerű jótékonykodáson vagy egyleti tevékenységen, alapszintű ismeretek elsajátításán nyugvó tevékenységeken. Irodalmi munkásságával, közéleti szereplésével akaratlanul is követendő mintává vált barátai, nőtársai között. Elgondolkodtató példája ennek Papp Mariska esete, aki korábban Kamilla mellett szolgált, később pedig nehéz élethelyzete tette szükségessé önfenntartóvá válását. A kilátástalan anyagi helyzetbe kerülő, kreativitását használó, Kamilla alkotói tevékenységét mintaként tekintő fiatal lány az ő segítségét kérte írói működése kezdetéhez. Kamilla igyekezett támogatni tanácsaival és kapcsolati összeköttetései révén munkához is juttatni a megesett fiatal lányt. Mariska, aki igazi példaképnek tekintette Kamillát, írással igyekezett eltartani magát és gyermekét, miután családja nem fogadta vissza balul sikerült kapcsolata miatt. A regénykezdeményeket, színdarabot, tárcákat is író Papp Mariska számos levele megmaradt Borosnyay Kamilla hagyatékában,

3. kép. Papp Mariska Herman Ottóné hagyatékában fennmaradt fotója. (OSZK Kézirattár, Fond 178/15. fol. 3.)

Fig. 3. Photo of Mariska Papp from the belongings of Ottóné Herman. (OSZK, Manuscripts Archive, Fond 178/15. fol. 3.)

amelyek arról tanúskodnak, hogy a Budapesti Hírlap szerkesztő-tulajdonosát, Rákosi Jenőt ostromolta írásainak közlését kérve a fiatal, még csupán 17 éves lány.¹⁸ Kitartó próbálkozásai után később a Hét belső munkatársa, szerkesztőségi tagja lett, Kiss József vezetése idején (LENGYEL 2012, 383).

Kamillát a tudományok és a női hivatás összeegyeztetésében mások is példaképnek tekintették. Ez tűnik ki egy ismeretlen, Tekla keresztnevű levélíró megszólító soraiból is: „...Te aranyos tudósok tudósa, aki össze tudod egyeztetni a tudomány törvényeit a szeretet törvényeivel, nem úgy mint a többi.”¹⁹ Úgy tűnik az ő életében harmonikus módon sikerült az írói, alkotó-tevékenységet összehangolni az otthon, családi háttérrel biztosító, sok lefoglaltságot is jelentő tevékenységekkel. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy a tudós Herman Ottónak és

16 MTAK Ms 5251/371. Nők a női hivatásról. (lapkivágat szerző, év és megjelenés helye nélkül)

17 A grófnő szerkesztette kötetben az 1890-es évek női szerepekről alkotott nézeteit széles spektrumban mutatja be a korszak ismert nőalakjainak állásfoglalásával. Lásd: CSÁKY 1895.

18 MTAK Ms 5251/476. „Holnap írok Rákosinak (ti. Jenő). Mennyi jót tehetne velem ez az egy ember, ha akarna! Milyen hévvel pártfogolta Kupa Árpádot, Karasz y Ödönt, Lengyel Laurát, s legutóbb Livuska Jenőt. De engem csak nem akar »felfedezni«!”

19 MTAK Ms 5251/449. Ismeretlen levele Herman Ottónénak. Vihnye, 1899. augusztus 5.

Borosnyay Kamillának nem született közös gyermeke, így a nevelés feladatával az íróőnek soha nem kellett szembenéznie. Annál inkább igyekezett a kedves családi jó barát, Pósa Lajos szerkesztette, *Az Én Újságom* címmel megjelenő gyermeklap hasábjain és önállóan megjelenő kötetekben, verseiben ezt a hivatását beteljesíteni. Írói tevékenysége egyik motivációjaként tehát feltétlenül e hiányból fakadó készletet, a gyermeknevelés átvitt értelemben történő vállalását is tekintetbe kell vennünk.

Amikor az alkotásra való motivációit igyekszünk felfejteni és rangos névsorokban, a századforduló író asszonyait is számba vevő gyűjteményes kötetben látjuk megjelenni írásait, ismét csak tudnunk kell, hogy ezek a kötetek is jobbra a nők közművelődési és tágabb értelemben jótékonykodó tevékenységeként tekintenek az alkotásra és a hasonló kötetekben szerzőként megjelenő női írók szándékait a fentebbi nemes célokkal hitelesítik. A korszak egyik híres irodalmi szalonját működtető Wohl nővérek egyike, Janka így nyilatkozik a nők feladatáról a társadalomban Harmath Lujzának, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet javára kiadott kötete előszavában:

„Szép gondolat a gyöngéd női kedély költészet-virágaiból csokrot kötni s azzal a hazafiság, a magyarosodás oltárán áldozni. Még szerencsésebb gondolat a nők szellemi munkájából tőkét teremteni, mely alapítvány alakjában hozzájáruljon az Emke messze szétágazó művelődési mozgalmához.”²⁰ (WOHL 1890, IX)

Az alkotás motivációs tényezői Kamilla esetében is, mint már előbb említettem, erősen magánéleti jellegű motívumokból építkeztek, akárcsak több pályatársánál. A 20 éves korában kötött boldogtalan házasságában, amely végül válással végződött, a bánatát és fájdalmait az írásban, öngyógyító munkával igyekezett feloldani. A kritika szerint az irodalommal való találkozás több női alkotó esetében főként ennek volt köszönhető (GULYÁS 1941, 991). A korabeli, Gyulai Pál által karakteresen képviselt női írókról szóló elképzelések, melyek a női líra hiánymotivált jellegzetességét emelik

20 Ugyanitt írja továbbá: „... a magasab rendű osztályok hölgyei önként adakoznak a náluk felbalmozott feleslegből és úgy terjesztik a műveltséget, mint a virág az illatot: benső szükségéből, mint nemes természetük természetsszerű következményét.” Kifejezetten beszél arról is, hogy az ilyen jótékony tevékenység, vasárnapi iskolában tanítás, szegény nők számára varró-tanfolyam tartása, élelemhez juttatása, számukra erkölcsnemesítő olvasmányok felolvasása jellemző az amerikai, angol és svájci hölgyekre. Erdélyben ennek tág tere lehetne még: „Elkezdvé a magyarosítás nagy fontosságú kérdéséről, az általános és kezdetleges művelődés minden fokán át, hatásköri teremthetne magának ott minden fiatal nő, ki falujának oláh népességét magyarosítani, vagy magyar népet tanítani, az emberi nemesebb érzések és kötelességek iránt fogékonyabbá tenni akarná.”

ki,²¹ (FÁBRI 1997, 66) gyakran visszaigazolódhattak a felületes szemlélő számára. Ez a szempont Borosnyay Kamilla verseivel kapcsolatban is felmerül. A kolozsvári Ellenzékben Judith álnéven írni kezdő fiatal Kamilla azonban verseit, és későbbi munkáihoz kiindulópontként használt, kéziratban maradt regényét²² nem tárta a közönség elé. Igaz, hogy a Harmath Lujza által kiadott *A magyar írók albumában* megjelent rövid elbeszélése az utóbbi kézirat szövegére jelentősen támaszkodik (BOROSNYAY 1890, 155–169).

Az öngyógyítás természetes ösztönössége, később a gyermektelen asszony minden bizonnal erős hiányt megélt lelkülete olyan pszichológiai tényezőket jelenthetnek esetében is, amelyek az alkotás szublimációs jellegzetességeiként mutatkoznak meg. Egyfajta terápia lenne az irodalmi működése (JENEY 2012, 183; 189)? E feltételezést erősítheti naplója egyik versében konkrétan is kifejeződő hasonlata az alkotás és gyermeknevelés összefüggéseiről. „Mi boldog az, ki e szent érzellemmel, / szülötteit körül ölelheti!... / E kéjt a végzet tőlem megtagadta / S a hely üres .... be kell azt tölteni / Azért: szeretlek gyarló voltokban – / Szülői szívnek forró érzetén, / Szeretlek ha egész világ elítél. / Szívem szülötti’... kedves verseim!...”²³ A hiány megtapasztalása az alkotás irányába viszi tehát az űrt kitölteni akaró művelt fiatal nőt. Az írás, majd a megjelent munkáival kapcsolatban megfogalmazódó kritika egyaránt a szülői szerepből fakadó érzelmeket hívja elő az íróőből. E rövid részlet nagyon egyértelműnek tűnik, de a hipotézis csak további mélyebb elemzéssel cáfolható vagy erősíthető meg.

Az írás és a kritika összefüggése, a visszatükröző közeg jelentősége Borosnyay Kamilla pályáján is meghatározó volt. Az alkotáshoz fűződő viszonyát vizsgálva szembeűnik Borosnyay Kamilla levelezésének néhány érdekes, de sajnos rövid, a kapcsolatról kevés információval szolgáló darabja azoktól a magyar irodalmi nagyságoktól, akik meghatározták közvetetten a nőirodalom hazai megítélését is. Mind Arany János, mind Gyulai Pál a legmagasabb szinten formálták a hazai irodalmi kanonizáció folyamatát. Ugyanakkor mindketten, legalábbis fenntartással viseltettek a nőirodalom hazai képviselőivel szemben. Borosnyay Kamillával ápolt jó kapcsolatuk részben annak volt köszönhető, hogy Kamilla eleve olyan műfajban alkotott, amely mindkettejük számára elfogadható, illetve általuk javasolt volt abban az esetben, ha a nők tollat ragadtak

21 A kritikusok által hangoztatott gyakori érv, hogy a női irodalom mindig kompenzáló jellegű.

22 OSZK Kézirattár, Fond 178/7. fol. 1–69.

23 HOM Történeti Gyűjtemény, Ltsz.78.17.1. fol. 3–4.

(GYULAI 1908, 299). A gyermekirodalom, illetve a regény és novella műfaja, amelyben Kamilla nyomtatásban is megjelent munkái íródtak, ilyen értelemben kevésbé lehettek kritika tárgyai. Ami a költészetét illeti, naplójában megőrzött számos költeménye kéziratban maradt. Ezt pedig az említett kritikusok hangoztatott véleményén túl saját szerénysége és bátortalansága is indokolták. A hagyomány nélkülség, a férfiközönségtől való félelmek egyébként is alapvetően meghatározták a hazai nőirodalom sorsát, ahogyan azt már számos elemzés kimutatta (BORGOS 2007, 99). Ezeknek a félelmeknek maga Kamilla is hangot adott a Herman Ottóhoz íródott leveleiben, akinek biztatása végül is ezeknek a határoknak átlépésére bátorította.²⁴

Egyik érdekes önreflexiója az alkotás viszonyában Pósa Lajosné Andrassy Lídiának írt levelében fogalmazódik meg, amikor nem titkolhatja csalódottságát annak kapcsán, hogy Pósa Lajos nem közli Az Én Újságom számára küldött egyik történetét.

„Nem a sértett hiúság beszél belőlem, nagyon fájna, ha az a látzata volna érzékenységemnek. Sokkal mélyebben fekvő érzés van érintve bennem. Én a gyermekirodalmat nem metélszerűleg kultiváltam, igyekeztem és tudásom legjavát öntöttem minden soromba. Az ilyen eset megingatja hitemet annyiszor hangoztatott »hivatásomban«-s megöli bennem az unszolatot, hogy valaha is alkossak valamit. Az a kétehy, ami soba se hal ki lelkemből legfőképpen el-elszunnyad egy kicsiny időre, fölriadt, és marczangol, éget mint »Neisus vére.«” (BODNÁR 2014, 425).

Saját alkotáshoz és elkészült munkáihoz fűződő viszonyát levelezése és naplójában fennmaradt versei fejezik ki leginkább. Több alkalommal szabadkozik megjelent elbeszélései, novellái, cikkei kapcsán, azokat nem tartja kifejezetten sokra. „Hát- küldtem is már egy rettentő unalmas nagy böjti okoskodó-szamárságot. Tőlem most csak ilyen telik. Boldoguljon vele ha tud. A czél szentesíti az eszközt.”²⁵ – fogalmaz a magyar írók javára kiadandó könyvbe szánt elbeszélése kapcsán férjének írt levelében. Más helyen a lillafüredi nyaralójuk építése miatti sűrű elfoglaltságaira hivatkozva²⁶ hártja el Herman Ottó alkotásra ösztönző szavait: „A társulat két kötetben

adja ki az iratokat. A nagy dolgozatot egy kötetben, mindenki számára, ezért fizet 100 Ft-ot; a kis novellákat kiadja külön leányok számára, ha még hozzá adsz vagy 3-4-et s ezt külön díjazná. ...Mindenesetre jó volna azt a 3-4 kis novellát megírni. Súlyt fektetve a természet leírására-az anyagnak bővében vagy.”²⁷ Pedig ismerőseik, barátai, a kor irodalmi életének fontos alakjai is ösztönözték az írásra és kifejezetten értékelték számos meséjét, elbeszélését, cikkét. A Budapesti Hírlap tárcájában megjelent méltatását egy állatvédelmi témájú előadása kapcsán már említettem,²⁸ de Pósa Lajos,²⁹ legközelebbi munkatársa és családi barátjuk, csakúgy, mint az erdélyi magyar nőirodalom nagyasszonyaként tisztelt Gyarmathy Zsigáné³⁰ is nagyra értékelték munkáit. Sőt, egy helyen Herman Ottó hivatkozik a kortársak megerősítő kritikáira, amikor azt írja neki: „Neked is gratulálok, mert Salgó Ernő egy sorban bírál Mikszáthtal és Gárdonyival s a női írók között egyetlen voltodat emeli ki. Persze, hogy ütöget is a mese miatt; no de ezt a Kóbiak vére debogy engedné el. A bírálatot én tisztességesnek tartom.”³¹ Ha túlzás is a nőírók között „egyetlenként” kiemelni, hiszen a kortárs Fáylné Hentaller Mariska által kiadott egyik első női irodalomtörténeti összefoglalóban (FÁYLNÉ 1889, 175) igen szűkszavúan, éppen csak említik, de a mese és a novella műfaját tekintve kifejezetten nagyra értékelték.³² Egyik megjelent regénye, az *Ember volt* című, a korszakban számos nőíró felfedező és a nők irodalmi emancipációját támogató Osvát Ernő figyelmét is felkeltette (SZILÁGYI 2008, 78). Noha ebben kifejezetten írásának női jellegét, a női érzelmek kifejezésének hitelességét értékelte a Nyugat szerkesztője és az 1860–70' évek „regénymeséiben” látta írásának legközelebbi rokonait, ezzel mintegy burkoltan, konzervatív cselekmény-szerkesztését és ugyanakkor hősei idealizálását emelve ki (OSVÁT 1899, 94).

A fent már körvonalazott női írással kapcsolatos nézeteket, a magyar irodalmi tradícióban komoly hagyományokkal rendelkező, a nők és az irodalmi alkotás viszonyának kérdését elemző viták fényében érdemes Borosnyay Kamilla irodalmi működését szemlélünk. Ezek között máig meghatározó jelentőségű volt Gyulai Pál pamfletsorozata 1858-ban a nőírók kritikájáról

24 „De azon nem győzők még ma sem csodálkozni, hogy azt írod nekem-te, most, nekem! Hogy írjak három-négy novellát, »az anyagnak bővében vagyok«. Az anyag, aminek én most bővében vagyok, homok meg mész. Ezzel van telisden-teli a fejem éjjel-nappal, s ezt ha összekeverem is nem lesz belőle egyeb, mint malter. Ilyen táplálékot pedig aligba vesz be a fiatal leányok gyomra ha mindjárt Gyulai Pál preskribálná is nekik, amit köve hiszek.” Herman Ottóné levele Herman Ottónak, 1898. MTAK Ms 5251/319.

25 Herman Ottóné levele Herman Ottónak, 1890. MTAK MS 5251/311.

26 Lásd: 24. sz. lábjegyzetet.

27 Herman Ottó levele feleségének, 1898. MTAK Ms 5251/102. 28 Lásd. 8. sz. lábjegyzet.

29 „Vakondok urat meg a multkor küldött két verset a képekkel együtt megkaptam. Köszönöm, hogy nekem kiválóan kedvelt kútű tollat nem pihenteti.” Pósa Lajos Herman Ottónéhoz, é. n. MTAK Ms 5251/491.

30 Herman Ottó levele feleségének, 1897. MTAK Ms 5251/92.

31 Herman Ottó levele feleségének, 1897. MTAK Ms 5251/92.

32 „Herman Ottóné Borostyán Camilla kedves elbeszéléseit többnyire az Egyletértés közli.” – hangzik a szűkszavú említés.

és az ennek nyomán indult vita.³³ (GYULAI 1908, 272–307, FÁBRI 1997, 66, MÉSZÁROS 2012, 5, GÁCS 2000, 108). Abban a tekintetben ugyanis, ami a női irodalommal kapcsolatos kettős mérce (FÁBRI 1997, 66) megszüntetését illeti, Arany János vitát lezáró megállapításai révén, szorosban kapcsolódik Borosnyay Kamilla munkáinak megítéléséhez is.

A Gyulai által indított vita egyik legfontosabb megállapítása volt, hogy feltűnően alacsony a magyar nőírók száma. Gyulai érvrendszerének egyik sarokpontja, hogy az előbbi megállapítás legfőbb oka, miszerint a nők hivatását a természeti szükségszerűség és a társadalmi felépítés határozta meg, és nem a férfiak önkénye. Ezt nagyon határozottan és mintegy dogmaként kezelve így fogalmaz: „Mert mindaz, mi a férfiút valóban naggyá teszi, vagy egészen hiányzik a nőben, vagy soha sem fejlődhetik ki benne teljesen.” (GYULAI 1908, 274.) Ebből továbbvezet a természet adta képességek körét kijelölő érvelése, mely szerint a nők a nagy irodalmi műfajokban nem tudnak igazán teljesítményt nyújtani, mert az analízis, az absztrakció, az összetett folyamatok elemzése, a logikus gondolkodás távol állnak tőlük (GYULAI 1908, 276, FÁBRI 1997, 63; GÁCS 2000, 109).

A természeti törvényekkel magyarázott kijelentés, amely a nők kreativitását vonta kétségbe, ugyan a közbeszéd általánosan elfogadott, de a korszak végére már meghaladottnak számító elképzelése volt. Ennek ellenére a női írással kapcsolatos hasonló, a biológiai adottságokból fakadóan determinizmus körébe tartozó elképzelések, ha nem is nyíltan, de a mai gondolkodásnak is részei. Az igazsághoz azonban az is hozzá tartozik, hogy már Gyulai is felvetette: a szocializáció és a nevelés is szerepet játszik a nők csekélyebb irodalmi teljesítményében, de ezt nem tekintette fő oknak (GYULAI 1908, 300, FÁBRI 1997, 65).³⁴ Mégis elgondolkodtató, hogy maga is megjegyezte, nem lehetséges a gyermekek gondos nevelése a nők magasabb színvonalú műveltségének megszerzése nélkül, hiszen ők gyermekeik szellemének első formálói. Érvelése tehát magában hordozta a nők képzésének szükségessége körül fellángoló vita szempontjait is, és már jelezte is annak kimenetelét.

Az előzőekhez hasonló, a nők alkotói tevékenységével szemben megfogalmazott, gyakran hangoztatott vélemény volt az alkotásnak a társadalom egészét befolyásoló következménye is a családokra nézve. Az erőfeszítés ugyanis, amely e téren tett próbálkozásait kísérte sokak

szerint káros, mert rombolja a férfi-nő kapcsolatot, megbontja a család egységét és így a társadalmi berendezkedést veszélyezteti (MÜLLER 2006, 230). Ezt maga Gyulai így fogalmazta meg, megteremtve a vita egyik sarokpontjának tekinthető érvet a női írókkal szemben: „Miért raboltok el annyi drága percet szüleitektől, férjeitektől, kedveseitektől, csak azért, hogy nyomtatva lássátok neveteket s egy pár bókot nyerjete, melyeket másképp jobban ki tudtok érdemelni?” (GYULAI 1908, 291). Itt nem szeretném a vita részletes munkaerőpiaci, oktatási, jogi, társadalomelméleti, politikai ismertetését nyújtani, hiszen ez nem feladatom, csupán jelezni szerettem volna ennek a közegnek a hatását Kamilla alkotói önértelmezésére.

Az alkotáshoz való viszonyával összhangban a különféle nőmozgalmakhoz kapcsolódó nézeteit élesen tükrözi az a levélváltás, amely Gálffy Sándorné, Borosnyay Lillával zajlott. Kamilla levelében így fogalmaz: „Nem állhatom meg, hogy még két szörnyűséget, mely kimaradt a század, s a múlt század bűnlajstromából, ide ne jegyezsek... ez még félelmetesebb mint amaz: a feminizmus! mely elvonja a nőt természetes hivatásától, nem ad neki időt, hogy magzatot érleljen, még kevésbé, hogy testi és lelki fejlődését, művelését vezesse, hanem odadobja idegen, romlott elemek szeretet nélkül való befolyásának... Hiába a század modern asszonya minderre nem ér rá. Az otthon, a család fogalma kivész; a családi tisztelet szentélyét sivar, kihűlt hamu borítja, a férj pedig pária módra lézeng körülte, mert hát hiába no, a feleség, az anya lófut egész nap, hogy teljék-nem kenyérre, hanem selyem blúzra és czífra kalapra.”³⁵ A már szinte közhellyé vált vélekedés a nők munkába állásának a családra gyakorolt negatív hatásáról érdekes megvilágítást kap itt, különösen, ami a nők külső megjelenése és az általuk megkeresett bér összefüggését illeti. A Borosnyay Kamilláról fennmaradt fotók maguk is arról a takarékoságról, egyszerűségről és puritán megjelenésről tanúskodnak, amit Kamilla levelei is tükröznek. E tekintetben tehát a kortársakhoz képest abszolút a hagyományoshoz ragaszkodó elveket képviselte.³⁶

A már korábban is említett, természetes női szerepek elfogadása és hangsúlyozása a fentiekben is tetten érhető Kamilla részéről. A kérdést azonban nem zárta le azzal, hogy elfogadta ezt az egyedül helyesnek ítélt szerepfelfogást. Továbbra is foglalkoztatták a női emancipációval kapcsolatos eltérő vélemények, ami abból is látható, hogy

35 MTAK Ms 5251/391.

36 Pósa Lajosnének 1904-ben írt levelében említi a tőle megvásárolt néhány nagyon egyszerű ruhadarabot: „...a fekete selyem köpenyt, meg a ruhát blúzostul, továbbá a zöld csíkos selyem blúzt és a kosztümöt, melyeket én kevés igazítással jól elviselhetnék...velem minden esetre nagy jót teszél, mert mint mondtam is, teljesen segélytelen vagyok, benned van minden reményem!” (BODNÁR 2014, 423.)

33 Gyulai Pál *Írónőink* címmel, a Pesti Naplóban megjelent (1908) esszéssorozata.

34 „A nő gondos nevelés mellett is aránylag csekélyebb irodalmi műveltségben részesülhet, mint a férfi.” (GYULAI 1908, 300.)

irathagyatékában olvashatjuk azt a lapkivágatot is, amely összegezte a témával kapcsolatos szerkesztői kérdésre feltett olvasói válaszokat.³⁷ A vélemények többsége itt is azt az 1870-es évekre meglehetősen népszerűvé vált társasági véleményt osztotta, amelyet például Beniczky Irma nagy olvasottságú munkáiban is visszhangzik, vagyis: „...a nő legbelyesebben teljesíti ezen hivatását, ha azon körben marad, melyet a természet és az alkotó számára kijelölt.” (BENICZKY 1870, 9; KÉRI 2008, 46).

Borosnyay Kamilla részben maga is ezt a mintát követte, amelyet Szabó Richard 1871-ben, a nők hivatásáról írt munkájában közvetített. Szerinte ugyanis az otthon, a nők által teremtett biztos háttér révén tudják csak a férfiak végezni teremtő, alkotó munkájukat, a nőknek pedig pontosan ezt kell tenniük: buzdítani, vigasztalni (KÉRI 2008, 47, SZABÓ 1871, 107–110). Kamilla ezt a szerepet örömmel és teljes mértékben felvállalta Herman Ottó mellett, amit a kortársak véleménye is megerősített. Harmath Géza tollából ezt így olvashatjuk: „Hisz jól tudjuk, hogy egy nőnek sok minden sikerül, ha akar, csak az a legnagyobb baj, hogy oly kevesen akarnak... Egy nő a lehetetlent is lehetővé teheti, ha lelkesedni bír... Egy férfi bolt anyag önmagában, mint a márvány csak kő míg a véső nem dolgozott rajta.... most már tudom, ha a képviselő házban hallom beszélni egyik bírneves tudós-képviselőnket honnan meríti azt a lelkesedést mely annyira el ragadja hallgatóit...”³⁸ Saját maga is örömet lelte férje tudományos és politikai pályája segítségével, amikor a Nemzeti Múzeum könyvtárában kutatott számára, vagy szemlélte a napilapok politikai és tudományos témájú híreit. Olykor fizikailag és érzelmileg is megterhelő volt ez a szerep számára, de ez nem ingatta meg saját felismert és helyesnek vélt feladata tekintetében. Erről tanúskodnak férje számára norvégiai kutatóútja idején írt sorai is: „Büszke vagyok rá, hogy neked, mint magyar kutatónak missziód van, hogy annak teljesítésében fáradozol s hogy célod elérésében én is szenvedőleg (a szó legszorosabb értelmében is) tőlem telhetőleg segíthetek...”³⁹ Kreatív energiáit ezekben az időszakokban sokféle formában élte meg, hiszen amikor Lillafüreden épülő nyaralójuk munkálatait felügyelte, a tervezéstől a berendezésig ő irányította az ügyeket. Igyekezett megteremteni az alkotás nyugodt hátterét: „...szeretnélek ott téged bevárni s aztán úgy menni a Maczkóház tájkéára a fizetségeket lebonyolítani s legalább

4. kép. Az idős Herman Ottóné dolgozószobájában.
(OSZK, Kézirattár, Fond 178/15. fol.1.)

Fig. 4. The elderly Ottóné Herman in her study room.
(OSZK, Manuscripts Archive, Fond 178/15. fol.1.)

annyi lakbátoságot előállítani, hogy aug. hóban egy néhány napot együtt tölthetnének benne. Reád is élfér tudom egy kis pihenés- ugy ígérted.”⁴⁰

Mindez azonban nem akadályozta meg, hogy megfigyelje és szóvá is tegye megjelent írásaiban a környezetében számára feltűnő, komoly ellenérzést keltő női-férfi szerepfelosztást. Meglehetősen érdekes, ahogyan közvetetten egyszerre bírál, és mégis pontos megfigyeléseit rögzíti a társadalomról, az általános nő-férfi viszonyrendszeréről a Magyar nők albumában 1890-ben *Szegény asszony* címmel megjelent rövid írásában:

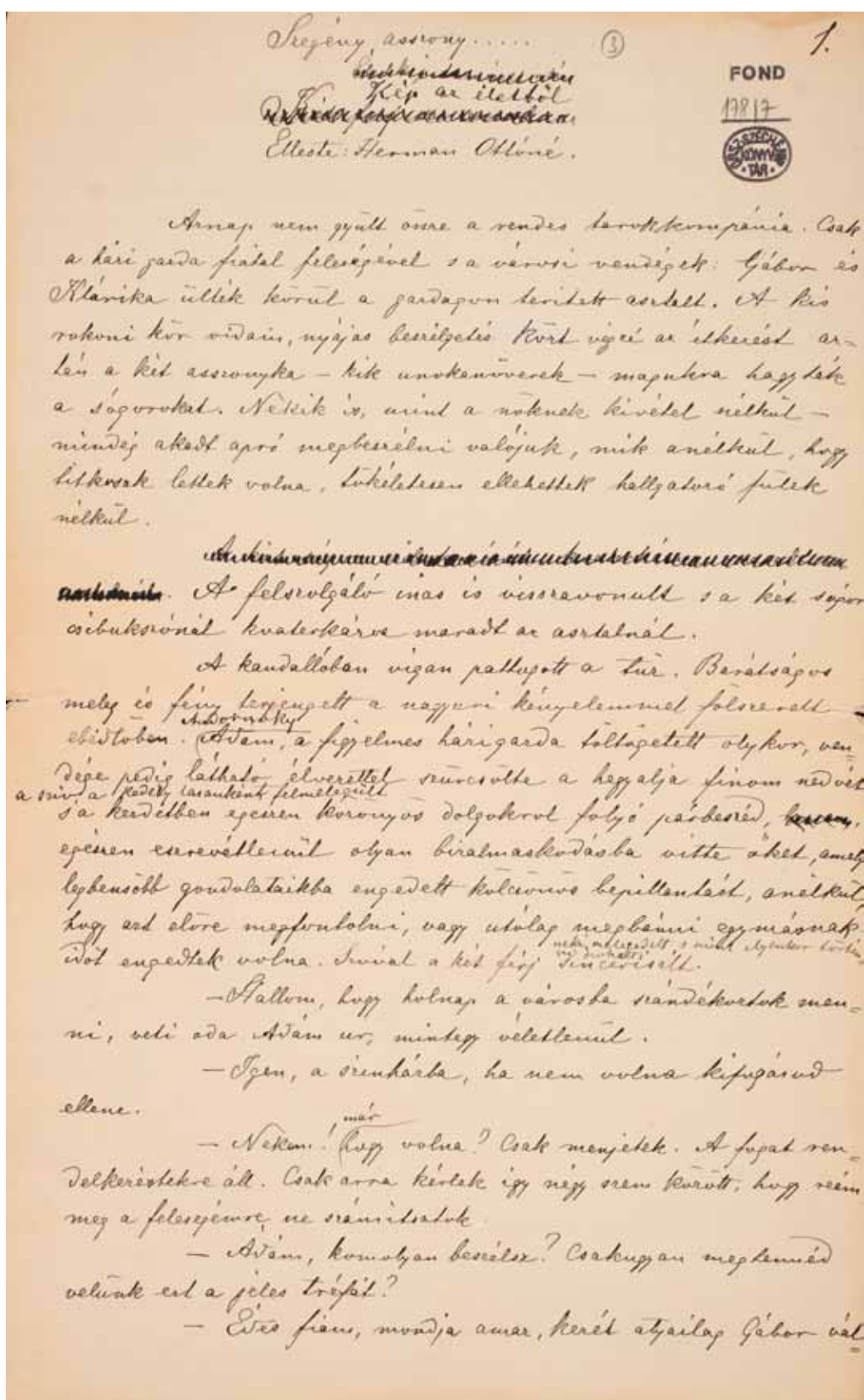
„El kellene látnod Annát könyvekkel- jó könyvekkel, mik ízlését nemesítik, ismeretkörét szélesítik. Ne engedd azonban, hogy olvasmányaiba úgyszólván beletemetkezzenék, mert annak is megvolnának a maga káros következményei. A tulságosan sok olvasás fellengzővé, az emberi gyarlóságok iránt tulszigorúvá teszi a lelket. – Munka, hozzá illő társaság és olvasmányok között arányosan oszd be idejét, úgy hogy minél kevesebb maradjon önmagával foglalkozni, tépelődni.” (BOROSNYAY 1890, 166). A századfordulón a kulturális élet terén megnyíló lehetőségek ugyanakkor az önálló egzisztenciaterem-

37 Lásd 15. sz. lábjegyzet.

38 MTAK Ms 5251/439.

39 MTAK Ms 5251/303.

40 MTAK Ms 5251/ 320.

5. kép. Részlet Herman Ottóné: Szegény asszony című írásának kéziratából (OSZK, Kézirattár, Fond 178/7. fol.1.)

Fig. 5. An excerpt from the manuscript version of Ottóné Herman's work entitled Poor woman – "Szegény asszony".

(OSZK, Manuscripts Archive, Fond 178/7. fol.1.)

tés – az egyedülálló középosztálybeli nők számának növekedésével – egyszerre jelentettek kihívásokat és lehetőségeket is a nők számára (KERESZTY 2011, 39, BORGOS 2007, 10). A hagyományosabb felfogásban azonban ezek a lehetőségek és korlátok elsősorban a házastárs, a férfi által teremtett életkeretek között jelentek meg. Ez tükröződött fenti soraiban is, amikor a nők művelődése mellett már egyértelműen kiáll, de mintegy rögzíti: még a férfi határozza meg, olykor közvetetten vagy közvetlenül is a kapcsolatban a nők életkereteit, szabadidejének eltöltését, feladatait egyaránt. Borosnyay Kamilla szerepe férje tudományos és politikai pályájában, saját alkotói tevékenysége és a kettejük alkotta család működésének, háttérének megteremtése is ennek fényében vizsgálható igazán.

Az író nő aktívan részt vett férje tudományos és politikai pályájában is. Az egyébként saját jogán elismert és publikáló asszony messzemenően azonosult férje politikai nézeteivel, amit az a tény is elősegített, hogy Kamilla családja férfitagjai is a forradalom és szabadságharc résztvevői, eszméinek támogatói voltak. Ebben a családi légkörben nőtt fel és ezt az örökséget hozta magával a házasságba is. A történeti szakirodalom úgy aposztrofálja 1893 őszén, Turinban, férjével Kossuth-nál tett látogatását, majd az úton lejegyzett naplóját,⁴¹ mint a férje rossz hallását pótolandó asszony segítő részvételét a hivatalos megbízatás során (SOMLYÓI 1985, 170). A Torinóban tett látogatás célja egyrészt az ún. Országos Függetlenségi Párt újabb átalakulása körüli politikai manőverek megvitatása⁴² és ennek kapcsán egy újabb pártalakítás ötletének kormányzóval történő egyeztetése, illetve a terv elfogadtatása volt. A látogatás egyik következménye, hogy a politikustársakat hazatérve értesítette az idős kormányzó nehéz anyagi körülményeiről is. Herman Ottót, mint Kossuth egyik legnagyobb tisztelőjét és eszmetársát alkalmasabbnak találták a szorult anyagi helyzetbe került kormányzó könyvtárának megvásárlásában diszkréten közreműködni is. A látogatás részleteinek felesége általi lejegyzése aztán valóban segítette Herman Ottót. Újabb párt alakítását, illetve kiválását, mint ismeretes, a kormányzó elutasította, válaszáat pedig a pártfrakció ülésén elhangzott beszámolójában, mely szinte szóról-szóra megegyezik felesége naplójával, ismertette (PAP 2014, 404–406, SÁFRÁN 1960, 434).

A kiküldetésből hazatérve Kossuth nehéz körülményei megindították a házaspárt. Számos nehézség és intrika ellenére is Herman Ottó és felesége, céljukat – hogy a kormányzó méltóságát kímélve, könyvtára megvásárlásával nyújtsanak segítséget – közösen érték el 1893 decemberére. A látogatás során Kamilla mély benyomásokat szerzett az idős politikus és környezete anyagi nehézségeiről, napi problémáiról és nagyon megrendült a látottaktól (SOMLYÓI 1985, 211). A könyvtárvásárlás ügyét Herman Ottó kitartó és szívós elszántsága, folytonos levelezése, szervezőmunkája mellett felesége önálló akciója is segítette. Kamilla ugyanis nyílt levélben fogalmazta meg felhívását a Pesti Napló munkatársának, Sebők Gyulának címezve 1893. október 28-án, melyben közadakozásra hívta az országot az idős Kossuth méltó körülményeinek biztosítására a könyvtára megvásárlása révén. A nagy visszhangot kiváltott levél nyomán az első tervek a Debrecenben felállítandó egyetem számára vásárolták volna meg a könyvtárat. Az egyéni anyagi érdekek motiválta nyereszkeskedés, politikai érdemszerzés keltette intrikák ugyan megnehezítették, de meg nem gátolhatták az ügyet. Az országos közadakozás révén sikerült a kormányzatot kihagyva, csupán a gyűjtés eredményeként előállt összegből a vásárlást véghezvinni, azzal a feltétellel, hogy a könyvtárat a kormányzó haláláig használhatja, majd a Nemzeti Múzeum könyvtárába kerül (SOMLYÓI 1985, 211).

A férje és családja politikai nézeteit meghatározó módon átvevő Borosnyay Kamilla attitűdje a fentiekből is láthatóan nagyon összetett a női identitás és alkotás kérdését illetően. Egyrészt a hagyományos női szerepeket elfogadó asszony nőtársai számára meghatározó viszonyítási pont, irányadó személyiség volt, férje révén a fővárosi szalon- és irodalmi élet ismert alakja, aki ilyen módon befolyást gyakorolhatott a nőkérdésről folytatott diskurzusra. Ezt a lehetőséget azonban kevésbé használta, illetve inkább a konzervatív szerepfelosztást példázta saját élete is. Emellett azonban egyéni életútja íróként pontosan a hagyományos női szerepkörökből már kilépő, de azt még igazán meg nem haladó, közvetítő szerepről árulkodik. Noha a gyermekirodalom műfajában jelentős munkássága tekinthető egyfajta konzervatív, hagyományos szerepköröket betöltő nőktől is elfogadható alkotó tevékenységnek, de pályájának indulása a kolozsvári Ellenzék című lap tárcaírói vagy későbbi költői, regényírói és közéleti tevékenységével ezt éppen árnyalja. A századforduló magyar nőirodalmát tárgyaló elemzések ezt az időszakot egy átmeneti, a női szerepek átalakulását hozó korszakként mutatják be. Az ekkor alkotó Borosnyay Kamilla is szükségszerűen egyfajta közvetítő szerepbe kényszerült. Sajátos megküzdési

41 MTAK Ms 285/10, kiadva: SOMLYÓI 1985. 187–211.

42 1893. szeptember 29-én megalakult Országos Függetlenségi Párt, melynek Herman Ottó elnöke volt, ugyanis 1895-re ismét egyesül majd a Függetlenségi és 48-as Justh Párttal. Lásd: PAP 2014, 405.

stratégiája pályájának meghatározottságaival szemben és a tudós-politikus feleség lehetőségei az alkotásra és a meghatározó közéleti tevékenységre, teszik izgalmassá személyiségét és ösztönöznek további kutatásra.

RÖVIDÍTÉSEK

HOM – Herman Ottó Múzeum, Miskolc
Ltsz. – leltári szám
OSZK – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
MTAK – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának
Kézirattára, Budapest

FORRÁSOK

HOM Történeti Gyűjtemény
Herman Ottóné naplója, Ltsz. 78.17.1 fol. 3–4.
Herman Ottóné: Anyai szeretet.
MTAK – Herman Ottóné levelei, Ms 5251
303. Herman Ottóné levele Herman Ottónak Tromsöbe.
Budapest, 1888.
320. Herman Ottóné levele Herman Ottónak. Vihnye,
1899. július 20.
506. A Maria Dorothea Egyesület levele Herman Ottóné
Borosnyay Kamillához. Budapest, 1894. augusztus 12.
489. Felső Pászthory Pászthory Lászlóné Jankovics Cornelia
levele Borosnyay Kamillához. Törökbálint, 1894. au-
gusztus 14.
454. Húga, Póli levele Herman Ottónéhoz. Brassó, 1883.
szeptember 4.
391. Herman Ottóné levele Gálffy Sándorné Borosnyay
Lillának. Budapest, 1909. október 18.
439. Harmath Géza levele Herman Ottónénak. Moson,
1890. július 10.
OSZK Kézirattár – Herman Ottó és felesége kéziratai
Fond 178/16. Feljegyzések a Borosnyay-családról
Fond 178/7. fol. 1–69. Herman Ottóné: Asszonyszív leve-
lekben.

IRODALOM

BENICZKY Irma
1870 *A nőké hívatása*. Heckenast, Pest.
BODNÁR Mónika
2014 Egy igaz barátság története. Herman Ottó és Pósa
Lajos, valamint családjuk kapcsolata levelezéseik tük-
rében. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* LIII. 411–446.
BORBÍRÓ Fanni–FÁBRI Anna–SZARKA Eszter (szerk.)
2006 *A nő és hívatása II. Szemelvények a magyarországi nőkérdés
történetéből 1866–1895*. Kortárs Könyvkiadó, Budapest.
BORGOS Anna
2007 *Portrék a Másikról. Alkotónők és alkotótársak a múlt
századalon*. Noran, Budapest.
BOROSNYAY Kamilla
1890 Szegény asszony. (Kép az életből.) In: HARMATH
Lujza (szerk.): *Magyar írónők albuma*. Légrády testvérek,
Budapest. 155–169.

CSÁKY Albinné
1895 *A nőkérdés – Cikkgyűjtemény – A Mária Dorothea-
egylet tíz éves fennállásának ünnepére*. Kiad. Csáky Albinné,
Budapest.
CSOMA Zsigmond
2006 Az első női foglalkozási statisztika Magyarországon
– A női emancipáció és az első részletes női népszám-
lálás. In: GYÁNI Gábor–NAGY Beáta (szerk.): *Nők
a modernizálódó magyar társadalomban*. Csokonai Kiadó,
Debrecen. 181–204.
FÁBRI Anna
1997 Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban
és az alkotóművészetben. In: NAGY Beáta–S. SÁRDI
Margit (szerk.): *Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban
és az alkotóművészetben*. Csokonai Kiadó, Debrecen. 61–73.
FÁBRI Anna (szerk.)
1999 *A nő és hívatása I. Szemelvények a magyarországi nőkérdés
történetéből 1777–1865*. Kortárs Kiadó, Budapest.
FÁYLNÉ HENTALLER Mariska
1889 *A magyar írónőkről. Arczképekkel*. Budapest.
GÁCS Anna
2000 „Beteljesületlen várakozások. Nőírók egy kis iro-
dalomban.” *Beszélgő* 4. 108–114.
GULYÁS Pál
1941 *Magyar írók élete és munkái* III. Budapest.
GYIMESI Emese
2013 Polémia és „epeláz” a nőírók körül. *Századvég* 68/2.
101–120.
GYULAI Pál
1908 Írónőink. In: *Uő: Kritikai dolgozatok*. Magyar Tu-
dományos Akadémia, Budapest. 272–307.
JENEY Éva
2012 *Nyitott könyv. Irodalom, terápia, elmélet*. Balassi Kiadó,
Budapest.
KERESZTY Orsolya
2011 *Nőnevelés és nemzetépítés Magyarországon 1867–1918*.
Novum eco, Budapest.
KÉRI Katalin
2008 *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyaror-
szágon 1867–1914*. Pannónia Könyvek, Budapest.
LENGYEL András
2012 Meddig volt A Hét segédszerkesztője Cholnoky
Viktor? *Magyar Könyvszemle* 128/3. 383–384.
MÉSZÁROS Zsolt
2012 A bús kritikus, a prókátor és a tanár. A magyar
nőirodalom 19. századi története. *Társadalmi Nemek
Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat* 2.3 (2012), 3–12.
<http://tntefjournal.hu/vol2/iss3/meszaros.pdf> (2016.
január 19.)
MÜLLER Ildikó
2006 Vélemények a nők felsőfokú képzéséről a dualizmus
időszakában. In: GYÁNI Gábor–NAGY Beáta (szerk.):
Nők a modernizálódó magyar társadalomban. Csokonai Kiadó,
Debrecen. 223–239.
OSVÁT Ernő
1899 Herman Ottóné. Ember volt. *A Hét* X/6. 93–94.

PAP József

2014 Herman Ottó és a függetlenségi politika a dualizmus kori Magyarországon. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* LIII. 401–410.

SÁFRÁN Györgyi

1960 Herman Ottó és Kossuth Lajos. *Magyar Tudomány* 7. 429–435.

SOMLYÓI TÓTH Tibor

1985 *Diplomácia és emigráció „Kossuthiana”*. Magvető Kiadó, Budapest.

SZABÓ Richard

1871 *Nőek világa*. Petrik Géza kiadása, Pest.

SZILÁGYI Judit

2008 Osvát Ernő és a nők. *Kalligram* XVII/4. 78–90.

SZINNYEI József

1891 *Magyar írók élete és munkái* I. MTA, Budapest.

ÚMIL

2000 *Új Magyar Irodalmi Lexikon* 2. köt. Főszerk.: PÉTER László. Akadémiai Kiadó, Budapest.

WOHL Janka

1890 Előszó. In: HARMATH Lujza (szerk.): *Magyar írókné albuma*. Légrády testvérek, Budapest. IX–XVI.

BY PEN AND WOODEN SPOON

Literary and public activities of Ottóné Herman, Kamilla Borosnyay

Keywords: female history, emancipation, female writers, diary, gender

The main focal points of this study is the debate concerning the activities of female writers at the turn of the 19th–20th centuries, and in connection with this debate, the female question in general. The source foundation of this investigation are poems, letters and the diary complete with personal notes and magazine cuts of Kamilla Borosnyay, the wife of Ottó Herman. The ideas of the writer about artistic creation and female roles in family, culture and public life outline a conservative personality with traditional choices in both family and artistic life. Besides supporting the scientific life of her husband, herself contributed to children's literature, and her sense of responsibility for society and for the protection of human and natural values compelled for determinate actions. It is thought provoking that her unpublished poems and novel demonstrate more eager self-observation and more complex perspective than it had been presumed.

[Translated by Ágnes Drosztmér]

Mlakár, Zsófia

